

*Вячеслав ОНИЩАК
Роман БОЙЧИН
(Дрогобич, Україна)*

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ (початок ХХІ ст.)

Проблема початкової військової підготовки молоді в українській історіографії сформувалася як міждисциплінарне поле досліджень, що перебуває на перетині історії освіти, педагогіки, військової історії та безпекових студій. Її розвиток особливо інтенсифікувався після 2014 р., а з початком повномасштабної російсько-української війни набув нового змістового наповнення, зумовленого потребами національної безпеки та мобілізаційної готовності суспільства.

Важливу частину досліджень становлять праці, присвячені історико-правовому та інституційному забезпеченню початкової військової підготовки в Україні. Насамперед слід виокремити дослідження М. Галіва, М. Фролова та В. Онищака, у якому комплексно проаналізовано нормативно-правову базу розвитку системи підготовки молоді від кінця ХХ до початку ХХІ ст. [5]. Автори розкривають еволюцію законодавства, показують трансформацію підходів від радянської моделі допризовної підготовки до сучасної концепції національно-патріотичного виховання. Важливим є акцент на зміні функціонального навантаження системи: від вузько-військової підготовки до ширшого формування громадянських і оборонних компетентностей.

Суттєвий внесок у розробку проблеми зроблено в дисертації В. Глушука [6], яка є одним із небагатьох спеціальних історичних досліджень допризовної підготовки в Україні. Автор детально реконструює стан підготовки юнаків у 1991–2001 рр., висвітлює кризові явища перехідного періоду, зокрема скорочення фінансування, інституційну дезорганізацію та втрату системності. Разом із тим, дослідження демонструє поступове формування нової моделі підготовки, орієнтованої на національні потреби, а не на радянську військову доктрину.

Значний масив становлять педагогічні праці, у яких проблема початкової військової підготовки розглядається в контексті військово-патріотичного виховання. До цієї групи належать дослідження К. Гуз та Н. Кононец [7], М. Ковби [11; 12], О. Остапенка та М. Тимчика [15; 16], а також узагальнювальна праця М. Зубалія [10].

У цих роботах акцент зроблено на змісті, формах і методах підготовки старшокласників, формуванні їхньої готовності до військової служби, розвитку громадянської відповідальності. Зокрема, М. Ковба деталізує структурні компоненти військово-патріотичного виховання, виокремлюючи когнітивний, ціннісний і діяльнісний рівні [11], а також систематизує педагогічний інструментарій реалізації відповідних програм [12]. Праці О. Остапенка та М. Тимчика демонструють інтеграцію військової підготовки у нову українську школу, з урахуванням сучасних освітніх підходів і викликів інформаційної війни [15; 16].

Важливий напрям сучасної історіографії становлять праці, присвячені аналізу зарубіжного досвіду підготовки молоді до оборони держави. Узагальнювальний характер мають дослідження К. Журби [9] та Ю. Юзича [20], у яких розглянуто практики країн НАТО та інших держав. Ці роботи формують концептуальне підґрунтя для порівняльних досліджень, акцентуючи увагу на таких аспектах, як інституційні моделі підготовки, роль громадських організацій, інтеграція військової освіти у шкільну систему. Водночас вони мають переважно оглядовий характер і не завжди заглиблюються у конкретні механізми функціонування відповідних систем.

Найбільш динамічно розвиваються порівняльно-історичні дослідження, присвячені конкретним країнам і моделям початкової військової підготовки. До неї належать дослідження швейцарського [1], литовського [2], тайванського [3], естонського [4], польського [13; 14], французького [17], американського [18] та балтійського (узагальненого) досвіду [19]. Ці праці доцільно розглядати як цілісний напрям, що формує сучасну українську компаративістську традицію у сфері військово-освітніх студій. Вони демонструють перехід від описових характеристик до аналітичного зіставлення моделей підготовки.

Особливі уваги заслуговує дослідження швейцарського досвіду [1], у якому розкрито історичну тяглість системи підготовки

молоді, її інтеграцію в загальнонаціональну модель оборони та громадянської відповідальності. Автори (М. Галів та Е. Джалілова) показують, що ефективність швейцарської системи зумовлена поєднанням державних і громадських інституцій, а також високим рівнем суспільної підтримки військової служби. Важливим є висновок про органічний зв'язок між початковою підготовкою і системою територіальної оборони.

Не менш показовим є праця М. Галіва та Р. Бурдяка про литовську модель початкової військової підготовки [2]. У цій праці зроблено акцент на ролі Литовського Стрілецького Союзу як ключового суб'єкта підготовки молоді. Автори доводять, що саме поєднання державної політики та діяльності громадських організацій забезпечує ефективність системи. Литовський випадок демонструє можливість швидкої адаптації освітньо-військових практик до умов гібридної війни.

У праці, присвяченій Тайваню [3], розкрито специфіку функціонування системи підготовки в умовах постійної зовнішньої загрози. Автори (М. Галів та В. Ільницький) показують, що військова підготовка інтегрована в освітній процес і має чітко структурований характер, поєднуючи теоретичну підготовку з практичними навичками. Особливістю є високий рівень технологізації та орієнтація на сучасні форми війни.

Дослідження естонського досвіду [4] акцентує увагу на позашкільному компоненті підготовки, зокрема діяльності молодіжних воєнізованих організацій. Автори демонструють, що саме неформальна освіта відіграє ключову роль у формуванні оборонної готовності молоді, забезпечуючи гнучкість і адаптивність системи.

Праці Л. Лазурко [13; 14] вирізняється глибиною аналізу польської моделі військової освіти. Авторка розкриває еволюцію системи після 2013 р., показує її інтеграцію в стратегію національної безпеки та висвітлює роль школи як базового інституту формування оборонної свідомості. Важливим є висновок про інституціоналізацію військової підготовки в освітній політиці Польщі.

Окремий напрям становлять новітні праці, присвячені трансформації системи підготовки в умовах війни. Показовим є дослідження П. Дворянин, М. Галіва та О. Волошина, виконане на матеріалах українських ЗМІ [8]. Автори аналізують дискурс військової підготовки у медіапросторі, виявляють ключові тен-

денції, зокрема зростання ролі громадянської ініціативи, волонтерського руху та неформальної освіти. Ця праця є важливою з методологічного погляду, оскільки демонструє можливість використання медіаджерел для реконструкції сучасних процесів, а також фіксує швидкі зміни у підходах до підготовки молоді в умовах війни.

Отже, українська історіографія проблеми початкової військової підготовки перебуває на стадії активного формування та характеризується тематичною і методологічною різноманітністю. У її структурі можна виокремити кілька основних напрямів: історико-правовий аналіз, педагогічні дослідження, узагальнення зарубіжного досвіду, порівняльно-історичні студії та новітні дослідження, зумовлені умовами війни. Сучасний етап розвитку історіографії відзначається зростанням інтересу до компаративних досліджень і практико-орієнтованого аналізу, що свідчить про прагнення інтегрувати зарубіжний досвід у національну систему підготовки. Водночас залишається потреба у комплексних узагальнюючих працях, що поєднували б історичний, педагогічний і безпековий виміри проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів М., Джалілова Е. Початкова військова підготовка дітей та молоді у Швейцарії: історичний досвід і сьогодення. *Молодь і ринок*. 2025. № 10 (242). С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344549>

2. Галів М., Бурдяк Р. Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 25–38.

3. Галів М., Ільницький В. Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 91, ч. 1. С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>

4. Галів М., Пантюк Т. Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*. 2026. № 1. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>

5. Галів М., Фролов М., Онищак В. Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): норма-

тивно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86, ч. 1. С. 29–40.

6. Глушук В. Допризовна підготовка юнаків до служби в Збройних Силах України в 1991–2001 рр.: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2011.

7. Гуз К., Кононец Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1. С. 77–81.

8. Дворянин П., Галів М., Волошин О. Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 89, ч. 1. С. 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>

9. Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 3 (111). С. 107–111.

10. Зубалій М. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Київ, 2010.

11. Ковба М. Зміст військово-патріотичного виховання старшокласників (перша чверть XXI ст.). *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 68, ч. 1. С. 30–33.

12. Ковба М. Методи і форми військово-патріотичного виховання старшокласників (перша чверть XXI ст.). *Педагогічний альманах*. 2024. № 55. С. 278–284.

13. Лазурко Л. Система шкільної та позашкільної військової підготовки в сучасній Польщі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 7 (37). С. 1393–1404. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1393-1404](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1393-1404)

14. Лазурко Л. Військова освіта у школі як складова національної безпеки: польський досвід (2013–2022). *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10 (40). С. 1863–1873. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1863-1873](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1863-1873)

15. Остапенко О., Тимчик М. Формування готовності старшокласників до військової служби в контексті положень НУШ. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2017. № 6. С. 36–40.

16. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Вип. 25, ч. 2. С. 62–73.

17.Стецик Ю. З досвіду військової підготовки у школах Франції: початковий рівень. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 91, ч. 2. С. 29–33. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-6>

18.Стецик Ю. Фінансово-освітнє забезпечення військової підготовки учнівської молоді у США. *Грааль науки*. 2025. № 57. С. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.005>

19.Шаравара Т. Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 89, ч. 2. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>

20.Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Реанімаційний пакет реформ*. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/>